Васьківська Галина,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, Україна

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Профільне навчання на сучасному етапі розвитку освіти розглядається як багатобічний комплексний засіб підвищення якості, ефективності та доступності загальної середньої освіти, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті, організації освітнього процесу якнайбільше враховувати інтереси, схильності і здібності учнів, створювати можливості для орієнтації освіти старшокласників відповідно до їхніх професійних інтересів і намірів щодо продовження освіти. Для реалізації цих завдань передусім важливо визначитися з пріоритетами в галузі педагогічних технологій.

Сучасні педагогічні технології ще на етапі їх розроблення мають спрямовуватися на актуалізацію різноманітних мисленнєвих стратегій, освоєння культурних зразків мислення, розвиток адекватної рефлексії. Педагогічні технології реалізації профільного навчання загалом сприятимуть розвитку навичок самоосвіти, самоаналізу, самоконтролю, самооцінки, вимагатимуть застосування таких надпредметних умінь як узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, знаходження подібності й відмінності та ін. З цього погляду однією з цільових орієнтацій педагогічних технологій можна назвати розвиток когнітивних особистісних якостей: мислення, пам'яті, уяви, уваги, потреби в постійній самоосвіті, саморозвитку [1].

Структура педагогічної технології максимально пов'язана з навчальним процесом і характеризується такими складниками: а) концептуальна основа; б) змістова частина навчання: цілі навчання - загальні і конкретні; зміст навчального матеріалу; в) процесуальна частина - технологічний процес: організація навчального процесу; методи і форми навчальної діяльності школярів; методи і форми роботи вчителя; діяльність учителя з управління процесом засвоєння матеріалу; діагностика навчального процесу [2, с. 15].

Враховуючи психолого-педагогічні чинники будь-якої діяльності, що пов'язана з навчанням, ми визначили педагогічну технологію, як *рефлексійно-пізнавальну технологію,* в основі якої *є*

рефлексія як мотивація до пізнання і яка передбачає конструювання змісту освіти не традиційно від знань до учня, а від учня його потреб, інтересів, внутрішньої і зовнішньої мотивації - до необхідних знань і вітагенному досвіду, що уможливлює самовизначення, самореалізацію і самоствердження. У структурі *рефлексійно-пізнавальної технології* ми виокремили компоненти, які визначають навчальний процес як творчий: рефлексійно-пізнавальні ситуації і їх виявлення; розв'язання рефлексійно-пізнавальних ситуацій на основі гіпотетичного мислення.

Рефлексійно-пізнавальна технологія ґрунтується на інтерактивному навчанні. Методичні аспекти використання технологій інтерактивного навчання розглядають Н. Буринська, Н. Голуб, Л. Дяченко, Н. Остапенко і В. Шляхова, О. Пометун, особливості уроків у системі інтерактивного, проблемного, ноосферного навчання розкриває В. Шарко.

Рефлексійно-пізнавальна технологія в умовах профільного навчання виконує соціально важливу роль, оскільки виступає як засіб упровадження ідей співпраці у навчальний процес. Під час її використання удосконалюються соціальні навички, необхідні для конструювання взаємодії у структурі спільній діяльності, розвиваються емпатійна культура, навички рефлексії і самодіагностики тощо. Водночас, основним джерелом навчального пізнання виступає вітагенний досвід самого учня, а вчитель є головним помічником у засвоєнні і розширенні цього досвіду, розвитку творчих здібностей. Особистісний досвід поповнюється не тільки в учня, а й у вчителя, оскільки в процесі взаємодії відбувається і його перетворення. Саме тому ми розробили рефлексійно-пізнавальну технологію, адже, переслідуючи мету - допрофесійної підготовки - рефлексійно-пізнавальна технологія спонукає до рефлексії, розвиває творчі здібності учнів і самостійність їхнього мислення. Учні під час розв'язання проблемно-рефлексійних ситуацій самостійно обирають мету, окреслюють проблеми, заглиблюються в суб'єктивний досвід. Організація рефлексійно-пізнавальної діяльності передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, загальне розв'язання питань на підставі аналізу обставин і ситуацій. Сутність використання рефлексійно-пізнавальної технології зводиться до накопичення вітагенного досвіду, водночас має на меті створення сприятливих умов для

навчання й виховання способами активної взаємодії учнів і вчителів, учнів між собою - для розв'язування спільних проблем. Це - співнавчання, взаємонавчання, тісна взаємодія в міні-колективі (ланка, команда, група), коли і учні, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчання. Основою рефлексійно-пізнавальної технології є взаємодія учасників процесу навчання, що здійснюється за допомогою методів, які активізують сам процес спілкування.

Отже, рефлексійно-пізнавальна технологія не суперечать інтерактивному навчанню і характеризується такими ознаками: міжособистісна, діалогічна, рівноправна взаємодія вчителя і учня, учня з іншими учнями; зміна установок на співпрацю і соціальні цінності, задоволення від такого навчання; спонукання учнів до конкретних дій; значне підвищення ролі особистості педагога, він виступає як лідер, організатор; рефлексія щодо засвоєння нової інформації; поєднання парної, групової діяльності на паритетних засадах. За реалізації рефлексійно-пізнавальної технології жоден учень не залишається байдужим.

Головне завдання реалізації рефлексійно-пізнавальної технології в умовах профільного навчання - розвиток особистості, вміння критично мислити й ставитися до інформації. Застосування рефлексійно-пізнавальної технології дає змогу вчителеві об'єднати діяльність кожного учня, тобто, створюється система взаємодій: учитель - учень, учитель - клас, учень - клас, учень - учень, група - група), пов'язати його (учня) навчальну діяльність і міжособистісне спілкування [1,с. 156].

Використання рефлексійно-пізнавальної технології умовах профільного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Тобто, навчальний процес організований у такий спосіб, що переважна більшість учнів залучена у процес пізнання, вони мали можливість усвідомлювати те, що вони знають і про що думають. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання означає, що кожний робить свій індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності і має місце взаємної підтримки, що дає змогу не лише здобувати нові знання, а й формувати їх у систему.

Моделювання життєвих ситуацій є ефективним засобом навчання, адже ситуації і в художньому творі, і в історичній дійсності ґрунтуються на інформації, в основі якої лежать судження, що

справляють враження несумісних. Головна відмінність - у способах виявлення проблеми. Так, у процесі вивчення літератури це: проблема, що лежить в основі художнього твору, яка, наприклад, у романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» відбита у його назві; суперечливість у характері, поведінці героїв твору. Під час осмислення образу Раскольнікова (Достоєвський Ф. М. «Злочин і кара») виявляється суперечливість його поведінки: герой твору убиває стару лихварку, як йому здається, на благо принижених і скривджених. Утім, Раскольніков і Лізавету позбавляє життя - заради якої він і вчинив перший злочин; суперечливі оцінки літературного твору або його персонажу з боку різних критиків, літературознавців тощо.

Узагальнені етапи процесу рефлексійно-пізнавальної діяльності, як уже зазначалося, виступаючи як складові єдиної системи, водночас характеризуються певною самостійністю і мають ознаки завершеної мисленнєвої задачі. Це дає змогу застосовувати дослідницькі завдання, які обмежують (локалізують) пошукову діяльність одним з етапів. Якщо завдання, які передбачають здійснення всіх етапів постановки і розв'язання проблеми, називають дослідницькими, то завдання, мета яких збігається з метою окремих етапів, можна визначити як локально-дослідницькі. Такі завдання спрямовані на: виявлення суперечності; побудову гіпотези; доведення гіпотези.

Частина знань, умінь, навичок (у сучасних умовах незначна) має засвоюватися не у процесі сприйняття, а як продукт їх пошуку та «відкриття». Підготовка до таких занять має свої особливості:

- навчальний матеріал містить рефлексійно-пізнавальні ситуації або створювати умови для їх виникнення за сприймання цього матеріалу учнями старшої школи з певною підготовкою;
- матеріал є посильним для самостійного пошуку учнів;
- навчальний матеріал структуровано відповідно до рефлексійно-пізнавальної діяльності.

В організації «відкриття знань, умінь і навичок» чітко виокремлюються два взаємозв'язані елементи: рефлексійно-пізнавальна діяльність учнів старшої школи; управління цією діяльністю з боку вчителя. У результаті рефлексійно-пізнавальної діяльності старшокласники формулюють правила, закони і «відкривають» для себе нові знання.

Зупинимося на деяких формах роботи, які можуть бути задіяні під час реалізації рефлексійно-пізнавальної технології: кооперативне навчання («Робота в парах», «Ротаційні трійки», «Два - чотири - усі разом», «Карусель», «Робота в малих групах», «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект», «Пошук інформації», «Коло ідей», «Акваріум» і т. п.); колективно-групове навчання («Обговорення проблеми у загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчені пропозиції», «Мозковий штурм», «Навчаючись - учусь», «Мозаїка», «Аналіз ситуації» (case-study), «Розв'язання проблем», «Дерево рішень» тощо); ситуативне моделювання («Судове слухання», «Громадське слухання», розігрування ситуацій за ролями: «Рольова гра», «Відтворення сценки», «Драматизація» і т. ін.); дискусійні питання («Метод ПРЕС», «Зайняти позицію», «Зміни позицію», «Шкала думок», «Континуум», «Дискусія», дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, «Оціночна дискусія», «Дебати» тощо).

Отже, у старшій школі головною умовою ефективної реалізації рефлексійно-пізнавальної технології є добір і структурування навчального матеріалу. Рефлексійно-пізнавальну технологію доцільно застосовувати, коли зміст навчального матеріалу: а) спрямований на формування наукових понять, законів, теорій, тобто має здебільшого теоретичний характер, виявляє причиново-наслідкові зв'язки між явищами; б) не є принципово новим, логічно продовжує вже вивчене, на основі якого учні можуть зробити самостійні кроки в пошуку нових знань; в) посильний школярам для їхнього самостійного пошуку, тобто рефлексійно-пізнавальні ситуації та їх розв'язання перебувають у зоні найближчого розвитку пізнавальних можливостей учнів, що водночас реалізує соціалізаційну і допрофесійну функцію відповідних знань.

Навчальний матеріал має містити проблемно-рефлексійні ситуації або створювати умови для їх виникнення при сприйманні цього матеріалу учнями. Можливості навчального матеріалу можуть, однак, залишитися нереалізованими, якщо під час його вивчення не буде врахована необхідність з'ясування проблемно-рефлексійних ситуацій. Так, якщо вчитель, запобігаючи сумнівам і різним думкам учнів, детально пояснить зміст виучуваного, то для створення пошукових ситуацій не залишиться жодної підстави. Також необхідно послідовно і наполегливо готувати учнів до рефлексійно-пізнавальної діяльності, до самонавчання у процесі реалізації

профільного навчання. Тобто, для реалізації завдань профільного навчання особливо важливою є наявність в педагогічних технологіях рефлексійної, аксіологічної та соціальної складових, пов'язаних не тільки з адаптацією учнів до сучасних соціально-економічних умов, але й з активною участю у цих процесах. Це також створюватиме умови для забезпечення ретрансляції, відтворення соціального досвіду, його творчого освоєння, збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пидкасистый П. И. Технология игры в обучении и развитии : учеб. пособ. Москва: Рос. пед. агентство, 1996. 272 с.

2. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособ. Москва: Народное образование, 1998. 256 с.

3. Vaskivska H. O., Kosianchuk S. V., Skyba H. M. Didactic possibilities of information and communication technologies in the process of development of educational environment in upper secondary school. *Information Technologies and Learning Tools.* 2017. Vol 60. № 4. P. 17-27.